

А. В. Кройтор

orcid.org/0000-0003-4652-7441

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри політології

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

РОЛЬ КОНСОЛІДАЦІЇ ЕЛІТИ В ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ В УКРАЇНІ

В сучасних умовах повномасштабної війни Російської Федерації проти України відбулася значна консолідація суспільства і еліти навколо ідеї захисту державності та протистояння агресору. Питання національної консолідації посідає чільне місце в концепціях транзитології. Адже консолідація суспільства, його політичної еліти запорука не лише успішності політичного транзиту і переходу до сталої демократії, але й перший та надзвичайно важливий етап у процесі переходу від авторитаризму до демократії. Крім того це необхідна умова становлення політичної нації та її держави.

Таким чином роль еліти її консолідації та консолідації суспільства є взаємопов'язаними чинниками успішної демократизації суспільства та виступають вкрай актуальним дослідницьким завданням при аналізі процесів політичної трансформації, зокрема в Україні.

Дослідженню процесів політичної трансформації присвячено вагомій праці Г.О'Деннела, Р. Даль, Х. Лінц, Д. Растоу, А. Пшеворський, С. Хантінгтон, Ф. Шміттер, Ш. Ейзенштадт, Р. Інглехард. Серед вітчизняних дослідників процесів політичної трансформації варто виокремити наступних: І. Головка, А. Колодій, П. Кутуєв, Ю. Мацієвський, М. Мінаков, М. Олійник, В. Полохало, О. Радченко, О. Романюк, Н. Степанова, І. Пантелейчук.

У межах теорії трансформації виокремлюють два основних підходи. Перший підхід базується на тому, що впливовими чинниками демократизації політичної системи є якісні зміни на рівні усіх підсистем суспільства. Таким чином перехід до демократії має бути підготовлений належним рівнем соціального, економічного, культурного розвитку суспільства аби здійснити трансформацію його політичної системи. Зокрема С. Хантінгтон, будучи прихильником структурного підходу до розуміння передумов політичної трансформації, поєднує модернізаційні процеси з демократизацією. А головною складовою успішності демократизації є тривалий шлях реформ, який веде до появи нових інститутів, ускладнення політичної системи, та збільшення її адаптивності, секуляризації соціуму, раціоналізації системи прийняття владних рішень і, що найголовніше, досягнення національної консолідації суспільства, як сформованої політико-національної спільноти – політичної нації (Гантінгтон, 2020, с. 123).

На думку представників процедурного підходу до розуміння тарнзитивних процесів основною умовою переходу до демократії є консолідація еліти навколо демократичних цінностей та компетентність самої еліти. Однак виникає питання якими ж мають бути умови консолідації еліти навколо демократичних чинників та самого суспільства.

На нашу думку вкрай необхідними, пусковими елементами успішного процесу демократизації є з одного боку формування політичної нації, а з іншого консолідація еліти навколо ідей державності та демократії. З огляду на український варіант трансформаційного процесу, саме відсутність консолідації нації спричинили постійні кризи та звороти від демократії.

Серед вітчизняних дослідників домінуючою є думка про те, що Україну як державу що трансформується варто розглядати в межах країн посткомуністичної трансформації. Якщо дотримуватись даного концепту то першою фазою, тобто необхідною стартовою умовою переходу від тоталітаризму до демократії, на думку Д. Растоу, Г.О'Доннелла, Ф. Шміттера має бути національна консолідація та консолідація еліти. А. Пшеворський вважає, що спусковим гачком переходу від тоталітаризму до демократії має бути лібералізація режиму, або націо-

нальна мобілізація, після цього успішність процесу демократизації залежатиме від того наскільки суспільство масово об'єдналось навколо демократичних цінностей.

Досвід демократичної трансформації таких держав як Латвія, Литва, Естонія засвідчив практичну дієвість даної концепції. Як зазначає О. Радченко: «зазначені балтійські країни за бажаний взірець демократії обрали західноєвропейську модель із розвинутим парламентаризмом і особливим наголосом на тому, що носієм держави є нація» (Радченко, 2009, с. 4).

Варто зазначити, що Польща, Угорщина, Чехія, Румунія, Болгарія є прикладом демократизаційних процесів які базувались на національній консолідації суспільства навколо ідеї державності та консолідації еліти навколо цінностей демократії. У Румунії та Болгарії був власний досить складний та суперечливий шлях транзиту, однак цим державам вдалося, за виключенням певних інституційних моментів пов'язаних з корупцією та існуванням патримоніальних елементів політичної культури, досягнути успіху у процесі демократизації та стати членами ЄС і НАТО.

Однак процес демократизації в Україні не був таким же лінійно направленим, як у Латвії, Литві, Естонії, чи то Польщі. Вітчизняний досвід продемонстрував декілька зворотів від демократії, зокрема в період Л. Кучми, В. Януковича. Тож виникає питання про відмінності процесу демократизації в Україні та інших посткомуністичних держав, які продемонстрували успішність демократичного транзиту в сучасних умовах.

Перша відмінність у стартовій позиції демократичного процесу. Так і Польща, Балтійські країни і Україна починали із переходу від тоталітаризму до авторитаризму. Таким чином авторитарний режим був вихідним пунктом процесу трансформації. Однак відмінність полягала у тому, що коли перед Польщею стояло завдання демократизації політичної системи держави, а перед країнами Балтії стояло два завдання – інституціоналізація держави та її демократизація, то перед українським суспільством в 1991 році постало три завдання, без почергового вирішення яких годі було б думати про досягнення сталої консолідованої демократії. Отож перше завдання полягало у консолідації нації, друге – інституціоналізація суверенної держави, третє – демократизація політичної системи, власне завершення посткомуністичної трансформації.

Варто зазначити, що позитивним завершенням політичного транзиту має бути не просто конституційне оформлення інститутів демократії, але і їх успішне функціонування у межах сформованої у процесі переходу політичної системи. Сформовані внаслідок процесу демократизації політичні еліти в результаті національної консолідації мають високий рівень легітимності, що забезпечує ефективність реалізації політичних рішень у межах діючої правової системи та в демократичний спосіб. Саме, таким чином забезпечується стабільність політичної системи і подальша консолідація суспільства навколо цінностей демократії, що зменшує ризики звороту до авторитаризму.

Проте у ході демократизації політичної системи відбувається ряд криз політичного розвитку, що мають взаємну залежність: криза ідентичності, криза розподілу, криза участі, криза проникнення, криза легітимності.

Теорія демократичних переходів акцентує увагу на тому, що однією з передумов початку трансформації авторитаризму в демократію є «пакт еліт». Своєрідний консенсус між авторитарною владарюючою елітою та опозицією, яка прагне демократизувати політичну систему держави. І саме через угоду еліт розпочато демократизаційні процеси у державах Центральної та Східної Європи. Зокрема, у Польщі після впровадження В. Ярузельським у грудні 1981 року воєнного стану для придушення виступів профспілкової організації «Солідарність» не вдалося стабілізувати політичну систему держави. Це змусило представників влади шукати компромісу з опозицією. Зрештою між Польською об'єднаною робітничою партією та «Солідарність» було укладено угоду. Так, колишній прем'єр-міністр В. Ярузельський обійняв спеціально засновану посаду президента Польщі і мав зберегти цю посаду на шість років. У Сеймі закріплювалися квоти для правлячої Польської об'єднаної робітничої партії. Так виглядав «пакт еліт», який сприяв подальшій трансформації політичної системи Польщі. На виборах до Сенату «Солідарність» здобула 99 місць зі 100.

Фактично результати демократичних виборів, не дали можливості В. Ярузельському та ПОРП залишатися при владі. В кінці січня 1990 року партія саморозпустилася, новий уряд очолив член «Солідарності» Т. Мазовецький, а на президентських виборах переміг Л. Валенса, набравши у другому турі майже 75% голосів. Таким чином демократичні сили внаслідок конкурентних виборів здобули владу, відбулася ротація політичної еліти та зміна її на демократичну, чому передував, вже згаданий, пакт еліт (Савицький, 2020).

Прийшовши до влади, опозиціонери не переслідували лідерів комуністичної Польщі та їхніх прихильників – прем'єр-міністр Т. Мазовецький у знаменитому виступі в парламенті запропонував «провести під минулим жирну межу» (PRL 1989 Sejm. Rząd Tadeusza Mazowieckiego). Ось таким чином через «пакт еліт», консолідацію суспільства та політичної еліти відбувся достатньо успішний перехід Польщі до демократії.

Проте досвід демократизації України, демонструє що консолідація еліт була лише перманентним явищем, що викликане прагненням еліт укласти ситуативні угоди, які диктуються тимчасовими обставинами. Голосування за Акт проголошення незалежності України Верховною Радою 24 серпня 1991 р. є свідчення ситуативного компромісу еліт між демократичною меншістю парламенту – «Народною радою» та консервативно-комуністичною більшістю – «Групою 239». Цей ситуативний пакт не варто розглядати як консолідацію еліт навколо потреби демократизації. Так наприклад В. Портніков, який був безпосереднім учасником тих подій зазначає: «Маємо зрозуміти головну мету комуністів: у них не було ідеї проголосити Незалежність. Комуністи хотіли сховатися в незалежній Україні від демократичної Росії» (Суспільне. Новини, 2022).

Задля досягнення компромісу з комуністичною більшістю питання про декомунізацію вирішили не вносити на голосування в пакетному рішенні щодо схвалення Верховною Радою УРСР Акту проголошення незалежності України з наступним затвердженням на всенародному референдумі (обов'язкова позиція комуністів). Однак, так чи інакше, збіг історичних обставин, зокрема серпневий путч ДКНС і перемога демократичних сил в Росії, штовхнули комуністів України на об'єднання з націонал-демократами, що дало старт незалежності України.

Подальший процес трансформації продемонстрував, що угоди в середовищі регіональних, фрагментованих еліт можливі. Проте породжують вони не сталі демократичні практики а сприяють формуванню недемократичних тенденцій у функціонуванні політичної системи та механізмах прийняття і реалізації політичних рішень. Причинами цих процесів на думку О. Фісуна є те, «що пострадянські пакти відбувалися навколо іншого «порядку денного», а саме неформальної угоди щодо «захоплення держави» і монопольного присвоєння публічних політико-економічних функцій. Пострадянські міжелітні консолідації можна розглядати як певні картельні угоди з обмеження конкуренції й видавлювання «сторонніх» від участі в експлуатації публічних державних ресурсів, але аж ніяк не стратегічні домовленості про закріплення демократичних правил гри як єдино можливих» (Фісун, 2008).

Варто також зазначити, що відсутність демократичної консолідації еліти, не сформованість політичної нації в Україні в 90-х роках ХХ ст. дають підстави стверджувати, що процеси демократизації у такому випадку слід розглядати в межах постколоніального транзиту.

Так на думку Т. Кузьо, постколоніальні трансформації слід розуміти як квадранзити. Таким чином демократичний транзит в Україні має усі ознаки постколоніальних/квадранзитів. Складність, яких полягаю у тому, що постколоніальні суспільства «зіштовхуються з фундаментальними проблемами державності, створення нації, відносинами з національними меншинами та колишніми метрополіями. Чотирма складовими елементами такого переходу є демократизація, маркетингова, будівництво модерної держави і громадянської нації» (Кузьо, 2009, с. 172).

Таким чином пошук причин тривалості, незавершеності демократизації та перманентних зворотів варто шукати у не сформованості політичної нації, та відсутності консолідації політичної еліти. Саме криза ідентичності, як виразник не консолідованості суспільства призводила до не стабільності політичного розвитку, змін внутрішньої та зовнішньої політики держави. Як зазначає Г. Зеленько: «Складність цієї кризи пояснюється тим, що вона стосуєть-

ся політичної культури суспільства – сфери, яка найскладніше і найповільніше трансформується. Для цієї кризи характерний розпад ідеалів та цінностей, які домінували у політичній культурі попереднього періоду. Зазвичай, коли настає криза ідентичності, люди намагаються шукати нові духовні та ціннісні орієнтири, нові групи, з якими вони б змогли себе ідентифікувати» (Зеленько, 2021, с. 36).

І якщо для держав Балтії, Польщі, Угорщини та інших посткомуністичних держав, які не входили до СРСР ця криза була зумовлена переходом до ринкової економіки, руйнуванням комуністичної ідеології. Суспільства цих держав мусили змінити свої ціннісно-просторові орієнтації. Адже «демократизація передбачає особливий спосіб формування політичної еліти, яка розділяє демократичні цінності є носієм державницької ідеї. В умовах демократії народ є не просто населенням а селектором політичної еліти. Тому успішність реформ у державі перед усім залежить від якості селектора, адже політичні лідери та партії у боротьбі за голоси виборців перестають бути артикулятором політичних ідей, вони перш за все ретранслюють думки мас» (Кройтор, 2018, с. 216).

В Україні криза ідентичності зумовлена була не лише формуванням ідеологічного плюралізму, впровадженням ринкової економіки, руйнуванням ціннісно-ідеологічних установок, але й формуванням власної незалежної держави і національної ідентичності пов'язаної з нею. Дійсно у грудні 1991 року населення України підтримало Акт проголошення незалежності України від 24 серпня (90,32%), але не варто розглядати цей факт як консолідацію нації навколо ідеї власної державності та демократії. Позаяк подальший розвиток політичного процесу засвідчив не сформованість політичної нації в Україні. Е. Вілсон стверджує що український націоналізм розділяла в 90 роках ХХ ст. меншість суспільства, національні ідеї були переважно поширені в центральних та західних областях держави і майже не мали підтримки у жителів східних і південних регіонів. В «Західній Україні національна ідея має справді твердий соціальний ґрунт, проте ця частина країни є відносно незначною – за населенням, територією, економічним потенціалом і, головне, за впливовістю місцевих еліт та рівнем інкорпорації до центральної влади. Причиною регіональної різноманітності є неоднаковий розвиток різних частин України протягом останніх століть, коли у Європі відбулося формування модерних націй» (Кройтор, 2015, с. 30).

Криза ідентичності українського суспільства передусім пов'язана з неспроможністю, а іноді з небажанням еліти конструювати єдиний комунікативний простір. Адже нація представляє собою, передусім, комунікативну єдність громадян яка пов'язана спільною історичною пам'яттю, символами, цінностями, способом мислення, знаковою системою (мова) та громадянською ідентичністю. Нажаль українське суспільство тривалий час функціонувало в межах різних конструктів історичної пам'яті. Зокрема з одного боку частина суспільства розділяло історичні нарративи радянської інтерпретації минулого, а інша частина громадян мала діаметрально протилежне бачення історичного минулого. Це стало причиною паралельного існування двох глобальних ідентичностей українців, що відображалось у орієнтаціях населення південно-східних регіонів України на російський культурний простір, а жителі північно-західних регіонів на – український. Прірва ідентичності посилювалась інформаційно-культурною політикою в державі, її залежністю від інформаційного поля Російської федерації, яка здійснювала свій вплив на інформаційний простір України в межах своєї гібридної війни, посилюючи регіональний розкол українського суспільства.

Ситуація загострилась «від моменту зміни виборчої системи що пов'язане з прийняттям нового Закону «Про вибори народних депутатів України» від 25 березня 2004 року. Законом передбачалося проведення виборів за пропорційною основою, що значно підвищувало роль партій у політичному процесі, але й призводило до суміщення центру прийняття політичного рішення на користь парламенту. Власне перехід до парламентсько-президентської системи у 2004 році остаточно перетворює Верховну Раду України на важливий суб'єкт розробки та прийняття політичних рішень у державі» (Кройтор, 2016, с. 178).

У таких умовах політичні партії стали впливовим інститутом каналізації інтересів регіональних еліт у центр прийняття рішень. Тому політичні партії в Україні перетворились на інституціолізовані проекти лобіювання економічних інтересів груп впливу. У цьому контек-

сті важливим питанням стало ідеологічне оформлення політичних партій. Проте партійні менеджери обрали найпростіший шлях накопичення електорального капіталу – розподіл суспільства на електоральні сектори, маніпулюючи мовними, конфесійними, культурними відмінностями в різних регіонах країни, використовуючи різні типи історичної пам'яті для поглиблення регіонального розколу.

Оскільки, значний вплив на формування історичної пам'яті, політичної свідомості громадян здійснюють ЗМІ та Інтернет і при загальному низькому рівні інформаційної культури, маси стали вразливими перед засобами пропаганди та маніпуляцій. Крім того здебільшого електорат не розуміється на складнощях політичних ідеологій та при виборі політичної партії та лідерів орієнтується на спрощене власне розуміння партійних ідеологій, уявлення про політику, історію орієнтуючись на політичні міфи та стереотипи.

Якщо виходити з того що політичні партії, які діють у суспільстві є виразниками інтересів елітарних груп, а їх конкуренція за голоси виборців складає сутність поліархії, то мусимо констатувати відсутність тривалий час в Україні консолідованої політичної еліти, яка б розділяла спільні демократичні цінності та погляди на важливі питання державотворення. Адже, аналіз партійних програм засвідчив, що політичні партії неможливо чітко розподілити за ідеологічним критерієм на умовній осі «ліві – центристи – праві». Однак їх легко розподілити за ціннісними орієнтаціями їх електорату на проросійські та проукраїнські. Варто зазначити що проросійські політичні партії від «Партії регіонів» до «Опозиційна платформа – «За життя» та інші, орієнтувались на виборців «радянської ідентичності», артикулювали свої цінності через контронтрольовані телеканали такі як «Інтер», «ТРК Україна». Так наприклад О. Романчук зазначає: «У нашому випадку російська окупація починається з телевізора. Загрозу національній безпеці створюють усі без винятку фільми московського розливу. Мовляв, «смотрите, мы почти такие же, как вы, у нас общая история». Ілюзій з приводу того, що, приміром, телеканал «Інтер» стане проукраїнським, немає. Телеканал продовжує справно виконувати місію «культурного інтегратора», «культуртрегера» (цивілізатора – ред.), поширюючи міфи про «щасливе й радісне» радянське минуле, пропагуючи фальшиву радянську героїку тощо» (Романчук, 2015).

Крім того розкол суспільства посилювався через діяльність не лише проросійських політичних партій, але й громадських, релігійних організацій, що використовувались Москвою для просування ідей «руського міра», як засобу заміщення радянської ідентичності російською в українському суспільстві. Усе це було направлено на недопущення національної консолідації українців навколо спільних цінностей та демократії.

Криза ідентичності вела до делегітимізації політичної еліти. Адже незалежно від того яка політична сила приходила до влади в Україні у неї не було належної підтримки щоб реалізувати свої рішення. Усе це призводило до невизначеності зовнішнього політичного курсу оскільки проросійський сегмент політичних партій відстоював ідею інтеграції до Митного союзу та ОДКБ, а проукраїнські партійні сили («Наша Україна», «Європейська Солідарність», ГО «Батьківщина», «Слуга народу» та інші) вбачали за необхідність інтеграції з ЄС та за певних умов інтеграції з НАТО. Варто зазначити, що передвиборча риторика політичних партій залежала в значній мірі від електорату на який опирались політичні партії.

Унаслідок кризи ідентичності найконфліктнішими політичними питаннями українського інформаційного порядку денного в умовах виборчих кампаній з 2004 по 2019 рр. були: євроінтеграція, або інтеграція з Митним союзом; інтеграція в структури НАТО, або відмова від неї; мовне питання; історична пам'ять (героїзація С. Бандери, Голодомор 1932–1933 рр, історія Другої світової війни та її діячі); федералізація чи унітарна форма територіального устрою; конфесійні питання.

Даний перелік відображає проблемні питання свідомості українського суспільства і є значною мірою політизованими, але саме через відсутність суспільного консенсусу з цих питань відбувались перманентні кризи, невирішеність яких призвела до кризи легітимності політичної системи держави, її нестабільності, а також нестабільному зовнішньополітичному курсу держави. У 2004 році криза ідентичності та відсутність консолідації еліти навколо ідеалів демократії, низький рівень електоральної культури та фальсифікація виборів спричинила

Помаранчеву революцію. Результатом революції став прихід до влади проукраїнських політичних сил, відхід від авторитарних практик кучмівського періоду та поновлення курсу на євроінтеграцію та інтеграцію з НАТО.

Однак в 2010 році на виборах Президента України реванш отримали проросійські політичні сили на чолі з В. Януковичем та Партією регіонів. Це призвело до згорання процесу демократизації. А про несформованість демократичних цінностей як у суспільстві так і в середовищі правлячої еліти свідчить те, що «зміни внесені до конституції України з ініційовані Президентом В. Януковичем, скасували результат конституційної реформи 2004 року. Внаслідок чого політична система України повернулася до вихідного етапу, тобто президентсько-парламентської республіки, що закладалася основами Конституції 1996 року. Така ситуація на практиці доводить що демократизація, як політичний процес не є лінійним і можливі відкоти в бік авторитаризму. Варто зазначити що політична воля правлячої еліти того часу, поставила під сумнів не лише ідею парламентаризму, але й підвалини правової системи» (Кройтор, 2017, с. 234).

Проте і «Партія регіонів» не вдалося утримати владу через недостатню легітимність в очах значної проукраїнської частини суспільства, а спроба відмовитись від євроінтеграції, на відміну від відмови інтеграції до НАТО, спричинила «Євромайдан» та Революцію гідності. Події кінця 2013 року початку 2014 року спричинили зміну не лише правлячих політичних кіл на проукраїнські та проєвропейські, але й часткову зміну електоральної карти внаслідок агресії Російської федерації, анексію нею Криму та окупації частини Донбасу.

В результаті агресії РФ проросійські партії втратили вагу в українському суспільстві на певний час. Однак в подальшому через ребрендинг забороненої Партії регіонів її електоральну та ідеологічну нішу зайняло ОПЗЖ і проросійський сегмент почав набувати впливу в українському суспільстві знову. А не бажання правлячих політичних сил завершити люстрацію влади та декомунізацію через несприйняття таких дій частиною суспільства, лише додавало ваги проросійським силам та ЗМІ, які пропагували федералізацію України та поступки РФ. При цьому поляризація суспільства чим ближче до виборів 2019 року тим більше загострювалась. Для підтримки різних суспільних орієнтацій були залучені телеканали, які обслуговували ті чи інші політичні сили, створюючи потрібний їм інформаційний порядок денний. Так наприклад телеканали по різному висвітлювали події пов'язані з наданням Томосу ПЦУ: «На телеканалі «1+1» тривалий час саме ця подія визначала інформаційний порядок денний, натомість телеканал «Інтер» ігнорував дану подію тривалий час, аж до завершального етапу становлення церкви. Зокрема можна простежити протилежність поглядів на цю подію в інформаційній політиці даних каналів. Така особливість порядку денного простежується й при поданні інформації про кандидатів на посаду Президента України, якщо телеканал «1+1» значну увагу приділяє В. Зеленському то телеканал «Інтер» у переважній більшості ігнорує дану постать, або ж якщо й подає коротку новину, то в другорядному порядку і як не значну з припискою «кандидат на посаду президента шоумен В. Зеленський», навіть не називаючи його керівником Студії «Квартал-95» (Кройтор, 2018, с. 40).

Діаметрально протилежні погляди суспільства, щодо історичних подій, мови, церкви, зовнішньої політики держави в умовах війни яскраво відображені в програмах політичних партій, що містять відверто маніпулятивні тексти. Зокрема в програмі ОПЗЖ надано наступну оцінку реформам проведеним за часів П. Порошенка: «П'ять років влада систематично порушувала права і обмежувала свободи мільйонів українських громадян. Політика мовних заборон та утисків, втручання влади у справи релігійних громад розколювали українське суспільство, принижували честь та гідність людей. Опозиційна платформа – за життя припинить політику дискримінації, ксенофобії та радикалізму» (Програма політичної партії «Опозиційна платформа – «За життя», 2019)». Партія повністю артикулює пропаганду РФ і сприяє поглибленню електорального розколу в Україні.

Президентські та парламентські вибори 2019 року засвідчили значну кризу легітимності, що була наслідком кризи ідентичності. Результат виборів засвідчив неспроможність «старої» політичної еліти до консенсусу та недовіру до неї більшістю населення держави. Однак говорити про те, що Слуга народу, об'єднало суспільство навколо інтегральних цінностей, або

що партія запропонувала якусь універсальну консолідуючу ідею досить складно, з огляду на ціннісні орієнтири як членів політичної сили так і її електорату.

Значний вплив на свідомість громадян мав російський культурний простір у який було втягнуте українське суспільство як добровільно, орієнтуючись на власну радянську ідентичність, так і через вітчизняні медіа і шоу-бізнесову еліту, які пропагували спільність культурного простору. Наприклад більшість популярних розважальних шоу на телеканалах були російськомовними, так само як і вітчизняні серіали та, за невеликим виключенням, популярні виконавці. Саме завдяки такій інформаційній та культурній політиці реалізовувалось просування «руського міру» в Україні.

Проте ситуація докорінно змінилась не завдяки тому, що правляча партія та її лідер після 2019 року запропонував суспільству якісно нову програму реінтеграції та консолідації суспільства на засадах демократії, а через початок 24 лютого 2022 року повномасштабної війни РФ проти України.

Саме війна стала чинником консолідації українського суспільства, незалежно від регіональної, мовної та партійної ідентичності. Частково відбулася консолідація еліти суспільства навколо державності та її захисту. В сучасних умовах відбулася докорінна зміна інформаційного поля в державі. З нього витіснено проросійський сегмент впливу. Представники медіа, та шоу-бізнесова еліта почала створювати україномовний продукт у якому акцентується увага на українській ідентичності. Політична еліта держави знайшла волю обмежити російський пропагандистський вплив не лише в ЗМІ політичних партій, але й в релігійних організаціях таких як УПЦ (МП).

«В умовах повномасштабної російської агресії відбулося формування української нації та консолідація політичної еліти. Однак це не є повною запорукою того, що зрештою демократичний транзит для України відбудеться успішно. Адже такі події як війна спричинюють переривання демократичного процесу і створюється ризик що після війни демократичний транзит може не завершитися, у випадку якщо демократичні цінності не закріпились у політичній свідомості громадян. Наявність зовнішнього ворога, у даному випадку Російської федерації, об'єднало українське суспільство навколо чинного президента, рейтинг підтримки якого становить 93%» (Кройтор, 2022, с. 39).

Отож у сучасних, нажаль важких, умовах відбулася консолідація суспільства навколо ідеї захисту суверенітету України її цілісності, відбулося подолання кризи ідентичності та подолання постколоніальної ідентичності українців. Так наприклад за результатами соціологічних досліджень 84,6% населення ідентифікують себе як українці (Кухоцька, 2023).

Війна стала каталізатором формування політичної нації, громадянського суспільства, його єдності. Наслідком цього процесу буде остаточне випадання проросійських політичних партій та ідей з партійної системи держави. Це уможливило об'єднання політичних партій, а отже еліти навколо Стратегії зовнішньої, безпекової та гуманітарної політики держави. Рівень ідеологічного протистояння буде понижено і в питаннях мовної, релігійної політики. Таким чином є передумови для консолідації політичної еліти і початку успішного транзиту до демократії. Однак варто пам'ятати, що в умовах національної консолідації суспільства та не консолідованості еліт навколо демократії, виникають ризики звороту демократичного транзиту та формування авторитаризму. Очевидним є те, що причиною відсутності консолідації еліт, що спричиняло тривалий час сповільнення та звороту на шляху демократизації була відсутність на початковому етапі транзиту національна консолідація в результаті існування антагоністичних типів ідентичності, що домінували у суспільстві.

Література

PRL 1989 Sejм. Rząd Tadeusza Mazowieckiego: відеофрагмент виступу. URL: https://www.youtube.com/watch?v=O9Lv6k_CDts (дата звернення : 25.03.2023)

Гантінгтон С. Політичний порядок у мінливих суспільствах. Київ: Наш формат, 2020. 448 с.

Кройтор А. Демократичний транзит в умовах глобальної кризи демократії та війни РФ проти України. Соціально-економічний та політичний розвиток країн у сучасних умовах. Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2022. С. 37–40. URL: https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/imem/imem_world_eco/Conference_ONU_MEV_2022.pdf (дата звернення : 25.03.2023)

- Кройтор А. Конституційні засади становлення парламентаризму в Україні. Актуальні проблеми політики, 2017. № 59. С. 223–238.
- Кройтор А. Моделі демократичних переходів та практика їх застосування у пострадянських країнах. Актуальні проблеми політики, 2018. № 61. С. 215–226.
- Кройтор А. Національна ідея як чинник конструювання модерної нації в Україні. Стихія політики: соціологічна, філософська, політологічна рефлексія: матеріали Першого Південноукраїнського конвенту Міжнародної асоціації студентів політичної науки (м. Одеса, 20-21 березня 2015 р.). URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6162/Stih%20pol%20rev%202015.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=30> (дата звернення : 25.03.2023)
- Кройтор А. Технології маніпуляції у конструюванні інформаційного порядку денного, Актуальні проблеми політики, 2018. № 62. С. 36–43.
- Кройтор А.В. Регіональний розкол в Україні: основні причини Міжнародна науково-практична конференція «Реалії та перспективи розвитку суспільства: соціальні, психологічні і політичні аспекти» (Сладковичево, Словацька Республіка. 28–29 жовтня 2016 р.) С. 177–180.
- Кузьо Т. Посткоммунистические транзиты: три измерения или четыре? Ойкумена. Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций, Харьков. Константа, 2005. № 3. С. 169–181.
- Кухочька Т. Шлях української ідентичності. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/03/19/7394105/> (дата звернення : 25.03.2023)
- Програма політичної партії «Опозиційна платформа – «За життя». URL: <http://zagittya.com.ua/ua/page/programma.html> (дата звернення : 25.03.2023)
- Радченко О. Демократичний транзит як механізм реформування державного управління: світові моделі та проблеми застосування. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26545/radchenko.pdf> (дата звернення : 25.03.2023)
- Романчук О. Хто чи що загрожує українській ідентичності? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27265037.html> (дата звернення : 25.03.2023)
- Савицький Ю. 1989: Чому польській «Солідарності» вдалося повалити комунізм? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/chomu-polskij-solidarnosti-vdalosia-povalyty-komunizm/30163237.html> (дата звернення : 25.03.2023)
- Фісун О. Неопатримоніалізм проти демократії в Україні. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/1094/> (дата звернення : 25.03.2023)
- «Читай, або задусу». Чому незалежність України могла не відбутися. URL: <https://suspilne.media/271353-citaj-abo-zadusu-tebe-comu-nezaleznist-ukraini-mogla-ne-vidbutisa/> (дата звернення : 25.03.2023)

References

- PRL 1989 Sejm. Rząd Tadeusza Mazowieckiego: vidofraghment vystupu. URL: https://www.youtube.com/watch?v=O9Lv6k_CDts (data zvernennja : 25.03.2023)
- Ghantington S. (2020) Politychnyj porjadok u minlyvykh suspilstvakh. Kyjiv: Nash format, 448 s.
- Krojtor A. (2022) Demokratychnyj tranzyt v umovakh ghlobalnoji kryzy demokratiji ta vijny RF proty Ukrajinj. Socialjno-ekonomichnyj ta politychnyj rozvytok krajin u suchasnykh umovakh. Zbirnyk naukovykh prac mizhnarodnoji nauково-praktychnoji konferenciji. Odesa: Odes. nac. un-t im. I. I. Mechnykova, S. 37–40 URL: https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/imem/imem_world_eco/Conference_ONU_MEV_2022.pdf (data zvernennja : 25.03.2023)
- Krojtor A. (2017) Konstytucijni zasady stanovlennja parlamentaryzmu v Ukrajinj. Aktualjni problemy polityky, #59. S. 223–238.
- Krojtor A. (2018) Modeli demokratychnykh perekhodiv ta praktyka jikh zastosuvannja u postradjanskykh krajinakh. Aktualjni problemy polityky, #61. S. 215–226.
- Krojtor A. (2015) Nacionaljna ideja jak chynnyk konstrujuvannja modernoji naciji v Ukrajinj. Stykhija polityky: sociologhichna, filosofska, politologhichna refleksija: materialy Pershogho Pivdenoukrajinskogho konvентu Mizhnarodnoji asociaciji studentiv politychnoji nauky (m. Odesa, 20-21 bereznja 2015 r.). URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6162/Stih%20pol%20rev%202015.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=30> (data zvernennja : 25.03.2023)
- Krojtor A. (2018) Tekhnologhiji manipuljaciji u konstrujuvanni informacijnogho porjadku dennogho, Aktualjni problemy polityky, #62. S. 36–43.
- Krojtor A.V. (2016) Reghionalnyj rozkol v Ukrajinj: osnovni prychny Mizhnarodna nauково-praktychna konferencija «Realiji ta perspektyvy rozvytku suspilstva: socialjni, psykhologhichni i politychni aspekty» (Sladkovichevo, Slovackja Respublika. 28–29 zhovtnja 2016 r.) S. 177–180.

Kuzjo T. (2005) Postkommunistyckeskye tranzyty: try yzmerenyja yly chetyre? Ojkumena. Aljmanakh sravnytel'nykh yssledovanyj polytyckeskykh ynstytutov, sotsyal'no-ekonomyckeskykh system y cyvylizacyj, Khar'kov. Konstanta, #3. S. 169–181

Kukhocjka T. Shljakh ukrajins'koji identychnosti URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/03/19/7394105/> (data zvernennja : 25.03.2023)

Prohrama polityčnoji partiji «Opozycijna platforma – «Za zhyttja» URL: <http://zagittya.com.ua/ua/page/programma.html> (data zvernennja : 25.03.2023)

Radchenko O. Demokratychnyj tranzyt jak mekhanizm reformuvannja derzhavnogho upravlinnja: svitovi modeli ta problemy zastosuvannja <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26545/radchenko.pdf> (data zvernennja : 25.03.2023)

Romanchuk O. Khto chy shho zagrozhuje ukrajins'kij identychnosti? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27265037.html> (data zvernennja : 25.03.2023)

Savyc'kij Ju. 1989: Chomu pol'skij «Solidarnosti» vdalosja povalyty komunizm? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/chomu-polskij-solidarnosti-vdalosia-povalyty-kunizm/30163237.html> (data zvernennja : 25.03.2023)

Fisun O. Neopatrymonializm proty demokratiji v Ukrajinі URL: <https://veche.kiev.ua/journal/1094/> (data zvernennja : 25.03.2023)

«Chytaj, abo zadushu». Chomu nezalezhnistj Ukrajinj moghla ne vidbutysja URL: <https://suspilne.media/271353-citaj-abo-zadusu-tebe-comu-nezaleznist-ukraini-mogla-ne-vidbutisa/> (data zvernennja : 25.03.2023)

Анотація

Кройтор А. В. Роль консолідації еліти в процесі демократичного транзиту в Україні. – Стаття.

У статті розглянуто вплив консолідації еліти та суспільства на процес політичної трансформації в Україні. Проаналізовано роль еліти у процесі політичної трансформації її вплив на політичні процеси в державі та стабільність політичної системи в умовах демократизації. Запропоновано розглядати політичний транзит в Україні через призму квадрантного притаманного постколоніальним трансформаціям. Доведено що причиною відсутності консолідованої національної еліти є криза ідентичності, яка поглиблювалася політичними партіями задля формування власного електорального капіталу. Таким чином пошук причин тривалості, незавершеності демократизації та перманентних зворотів варто шукати у не сформованості політичної нації, та відсутності консолідації політичної еліти. Саме криза ідентичності, як виразник не консолідованості суспільства призводила до не стабільності політичного розвитку, змін внутрішньої та зовнішньої політики держави. При цьому регіональні еліти використовували політичні партії як інституціоналізований механізм лобювання своїх інтересів в парламенті. Прагнення партій та їх лідерів здобути електоральну підтримку за рахунок маніпуляції мовним, релігійним питанням в умовах несформованості спільної історичної пам'яті призвело до регіонального розколу, делегітимізації політичної системи, розчарування суспільства в демократії. Чим скористувалась Російська федерація сприяючи сепаратистським рухам на сході України. Однак повномасштабна військова агресія РФ у 2022 році, сприяла національній консолідації політичної еліти та суспільства. За умови об'єднання еліти навколо цінностей демократії політичний транзит в Україні в найкоротші терміни може завершитися успішно. Однак при високому ступені національної консолідації, подоланні кризи ідентичності, але відсутності демократичного «пакту еліт» політичний процес, скоріш за все, буде спрямований у бік згортання демократії.

Ключові слова: політична еліта, консолідація еліт, криза ідентичності, демократизація, політичний транзит, національна консолідація.

Summary

Kreitor A. V. The role of elite consolidation in the process of democratic transit in Ukraine. – Article.

The article examines the influence of elite and society consolidation on the process of political transformation in Ukraine. The role of the elite in the process of political transformation, its influence on political processes in the state and the stability of the political system in the conditions of democratization are analyzed. It is proposed to consider political transit in Ukraine through the prism of quadrotransit inherent in post-colonial transformations. It is proven that the reason for the absence of a consolidated national elite is the identity crisis, which was deepened by political parties in order to form their own electoral capital. Thus, the search for the reasons for the duration, incompleteness of democratization and permanent reversals should be sought in the lack of formation of a political nation and the lack of consolidation of the political elite. It was the crisis of identity, as an expression of the lack of consolidation of society, that led to the instability of political development, changes in the state's internal and external policy. At the same time, regional elites used political parties

as an institutionalized mechanism for lobbying their interests in the parliament. The desire of the parties and their leaders to gain electoral support through the manipulation of language and religious issues in the conditions of unformed common historical memory led to a regional split, delegitimization of the political system, and society's disillusionment with democracy. What did the Russian Federation use to promote separatist movements in the east of Ukraine. However, the full-scale military aggression of the Russian Federation in 2022 contributed to the national consolidation of the political elite and society. If the elite is united around the values of democracy, the political transition in Ukraine can be completed successfully in the shortest possible time. However, with a high degree of national consolidation, the overcoming of the identity crisis, but the absence of a democratic "elite pact", the political process will most likely be directed towards the collapse of democracy.

Key words: political elite, elite consolidation, identity crisis, democratization, political transit, national consolidation.